כיתה י' | תנ"ך | שיעור 4 מתוך 6 | 45 דק' | שמות ד, א-לא

ממלכתי: סיפורי השעבוד, לידת משה ושליחותו (שמות א-ו) נלמדים בחטיבה העליונה בלימודי התנ"ך (קריאה צמודה, ניתוח ספרותי ודיון ערכי); יש לבדוק מול תכנית הבגרות העדכנית ובחירת בית הספר. חמ"ד: לימוד חומש עם פרשנים (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא, ספורנו ומדרש); הפרשנות מסומנת כפרשנות. יש לבדוק מול התכנון השנתי של בית הספר.

אותות, סירוב וחזרה למצרים: "שלח נא ביד תשלח"

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יתארו את שלושת האותות, את שלוש ההתנגדויות של משה ואת חזרתו למצרים עם אהרן (ד, א-לא)
- התלמידים ינתחו את "כִּי כְבַד־פֶּה וּכְבַד לָשׁוֹן, אָנֹכִי" ואת "שְׁלַח־נָא, בְּיַד־תִּשְׁלָח" בעזרת רש"י, ספורנו ורמב"ן
- התלמידים ידונו בשותפות במנהיגות (משה ואהרן) ובשאלה האם חולשה יכולה להיות חלק מכוחו של מנהיג

❓ השאלה הגדולה של השיעור

האם מנהיג חייב להיות נואם מבריק?

משה מסרב שוב ושוב, ובסוף אומר "כִּי כְבַד־פֶּה וּכְבַד לָשׁוֹן, אָנֹכִי". ה' לא מבטל את החולשה, אלא עונה "וְאָנֹכִי אֶהְיֶה עִם־פִּיךָ" ומצרף אליו את אהרן. בשיעור נבדוק מה זה מלמד על מנהיגות.

🧪 פתיחה

שואלים: תנו דוגמה לאדם שהשפיע מאוד בלי להיות נואם גדול. אחרי שתי דוגמאות, מציגים את שלוש ההתנגדויות של משה בפרק כשלוש "תירוצים" על הלוח, וכל תלמיד מנחש: מה ה' יענה לכל אחד?

📖 הסבר למורה

הפרק ממשיך את הדיאלוג שבסנה. משה מעלה התנגדות שלישית: "וְהֵן לֹא־יַאֲמִינוּ לִי". ה' נותן לו שלושה אותות: המטה שהופך לנחש, היד שמצטרעת ומבריאה, והמים שהופכים לדם. לפי המדרש שמביא רש"י, שני האותות הראשונים רומזים גם לביקורת על משה עצמו, שחשד בעם.

ההתנגדות הרביעית: "לֹא אִישׁ דְּבָרִים אָנֹכִי". ה' עונה בשאלה: "מִי שָׂם פֶּה לָאָדָם", ומבטיח "וְאָנֹכִי אֶהְיֶה עִם־פִּיךָ, וְהוֹרֵיתִיךָ אֲשֶׁר תְּדַבֵּר". אבל משה מסרב פעם חמישית: "שְׁלַח־נָא, בְּיַד־תִּשְׁלָח", ואז "וַיִּחַר־אַף ה' בְּמֹשֶׁה", וה' מצרף את אהרן: "הוּא יִהְיֶה־לְךָ לְפֶה, וְאַתָּה תִּהְיֶה־לּוֹ לֵאלֹהִים".

משה מבקש רשות מיתרו, יוצא עם אשתו ובניו, ובדרך מקבל את המסר לפרעה: "בְּנִי בְכֹרִי יִשְׂרָאֵל". בדרך מתרחש אירוע קשה ומסתורי (פס' כד-כו), שבו צפורה מלה את בנה. אהרן פוגש את משה "בְּהַר הָאֱלֹהִים".

הפרק מסתיים בהצלחה: אהרן מדבר, משה עושה את האותות, ו"וַיַּאֲמֵן, הָעָם; וַיִּשְׁמְעוּ כִּי־פָקַד ה' אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל". החשש "והן לא יאמינו לי" התברר כמיותר, לפחות לעת עתה.

📜 הפסוקים (מכון ממרא, נוסח מנוקד)

שמות פרק ד, פסוקים א-יז

(א) וַיַּעַן מֹשֶׁה, וַיֹּאמֶר, וְהֵן לֹא־יַאֲמִינוּ לִי, וְלֹא יִשְׁמְעוּ בְּקֹלִי: כִּי יֹאמְרוּ, לֹא־נִרְאָה אֵלֶיךָ ה׳.

(ב) וַיֹּאמֶר אֵלָיו ה׳, מזה מַה־זֶּה בְיָדֶךָ; וַיֹּאמֶר, מַטֶּה.

(ג) וַיֹּאמֶר הַשְׁלִיכֵהוּ אַרְצָה, וַיַּשְׁלִכֵהוּ אַרְצָה וַיְהִי לְנָחָשׁ; וַיָּנָס מֹשֶׁה, מִפָּנָיו.

(ד) וַיֹּאמֶר ה׳, אֶל־מֹשֶׁה, שְׁלַח יָדְךָ, וֶאֱחֹז בִּזְנָבוֹ; וַיִּשְׁלַח יָדוֹ וַיַּחֲזֶק בּוֹ, וַיְהִי לְמַטֶּה בְּכַפּוֹ.

(ה) לְמַעַן יַאֲמִינוּ, כִּי־נִרְאָה אֵלֶיךָ ה׳ אֱלֹהֵי אֲבֹתָם: אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק, וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב.

(ו) וַיֹּאמֶר ה׳ לוֹ עוֹד, הָבֵא־נָא יָדְךָ בְּחֵיקֶךָ, וַיָּבֵא יָדוֹ, בְּחֵיקוֹ; וַיּוֹצִאָהּ, וְהִנֵּה יָדוֹ מְצֹרַעַת כַּשָּׁלֶג.

(ז) וַיֹּאמֶר, הָשֵׁב יָדְךָ אֶל־חֵיקֶךָ, וַיָּשֶׁב יָדוֹ, אֶל־חֵיקוֹ; וַיּוֹצִאָהּ, מֵחֵיקוֹ, וְהִנֵּה־שָׁבָה, כִּבְשָׂרוֹ.

(ח) וְהָיָה, אִם־לֹא יַאֲמִינוּ לָךְ, וְלֹא יִשְׁמְעוּ, לְקֹל הָאֹת הָרִאשׁוֹן – וְהֶאֱמִינוּ, לְקֹל הָאֹת הָאַחֲרוֹן.

(ט) וְהָיָה אִם־לֹא יַאֲמִינוּ גַּם לִשְׁנֵי הָאֹתוֹת הָאֵלֶּה, וְלֹא יִשְׁמְעוּן לְקֹלֶךָ – וְלָקַחְתָּ מִמֵּימֵי הַיְאֹר, וְשָׁפַכְתָּ הַיַּבָּשָׁה; וְהָיוּ הַמַּיִם אֲשֶׁר תִּקַּח מִן־הַיְאֹר, וְהָיוּ לְדָם בַּיַּבָּשֶׁת.

(י) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־ה׳, בִּי אֲדֹנָי, לֹא אִישׁ דְּבָרִים אָנֹכִי גַּם מִתְּמוֹל גַּם מִשִּׁלְשֹׁם, גַּם מֵאָז דַּבֶּרְךָ אֶל־עַבְדֶּךָ: כִּי כְבַד־פֶּה וּכְבַד לָשׁוֹן, אָנֹכִי.

(יא) וַיֹּאמֶר ה׳ אֵלָיו, מִי שָׂם פֶּה לָאָדָם, אוֹ מִי־יָשׂוּם אִלֵּם, אוֹ חֵרֵשׁ אוֹ פִקֵּחַ אוֹ עִוֵּר – הֲלֹא אָנֹכִי, ה׳.

(יב) וְעַתָּה, לֵךְ; וְאָנֹכִי אֶהְיֶה עִם־פִּיךָ, וְהוֹרֵיתִיךָ אֲשֶׁר תְּדַבֵּר.

(יג) וַיֹּאמֶר, בִּי אֲדֹנָי; שְׁלַח־נָא, בְּיַד־תִּשְׁלָח.

(יד) וַיִּחַר־אַף ה׳ בְּמֹשֶׁה, וַיֹּאמֶר הֲלֹא אַהֲרֹן אָחִיךָ הַלֵּוִי – יָדַעְתִּי, כִּי־דַבֵּר יְדַבֵּר הוּא; וְגַם הִנֵּה־הוּא יֹצֵא לִקְרָאתֶךָ, וְרָאֲךָ וְשָׂמַח בְּלִבּוֹ.

(טו) וְדִבַּרְתָּ אֵלָיו, וְשַׂמְתָּ אֶת־הַדְּבָרִים בְּפִיו; וְאָנֹכִי, אֶהְיֶה עִם־פִּיךָ וְעִם־פִּיהוּ, וְהוֹרֵיתִי אֶתְכֶם, אֵת אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן.

(טז) וְדִבֶּר־הוּא לְךָ, אֶל־הָעָם; וְהָיָה הוּא יִהְיֶה־לְּךָ לְפֶה, וְאַתָּה תִּהְיֶה־לּוֹ לֵאלֹהִים.

(יז) וְאֶת־הַמַּטֶּה הַזֶּה, תִּקַּח בְּיָדֶךָ, אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה־בּוֹ, אֶת־הָאֹתֹת.

שמות פרק ד, פסוקים יח-כג

(יח) וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וַיָּשָׁב אֶל־יֶתֶר חֹתְנוֹ, וַיֹּאמֶר לוֹ אֵלְכָה נָּא וְאָשׁוּבָה אֶל־אַחַי אֲשֶׁר־בְּמִצְרַיִם, וְאֶרְאֶה, הַעוֹדָם חַיִּים; וַיֹּאמֶר יִתְרוֹ לְמֹשֶׁה, לֵךְ לְשָׁלוֹם.

(יט) וַיֹּאמֶר ה' אֶל־מֹשֶׁה בְּמִדְיָן, לֵךְ שֻׁב מִצְרָיִם: כִּי־מֵתוּ, כָּל־הָאֲנָשִׁים, הַמְבַקְשִׁים, אֶת־נַפְשֶׁךָ.

(כ) וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־אִשְׁתּוֹ וְאֶת־בָּנָיו, וַיַּרְכִּבֵם עַל־הַחֲמֹר, וַיָּשָׁב, אַרְצָה מִצְרָיִם; וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־מַטֵּה הָאֱלֹהִים, בְּיָדוֹ.

(כא) וַיֹּאמֶר ה', אֶל־מֹשֶׁה, בְּלֶכְתְּךָ לָשׁוּב מִצְרַיְמָה, רְאֵה כָּל־הַמֹּפְתִים אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בְיָדֶךָ וַעֲשִׂיתָם לִפְנֵי פַּרְעֹה; וַאֲנִי אֲחַזֵּק אֶת־לִבּוֹ, וְלֹא יְשַׁלַּח אֶת־הָעָם.

(כב) וְאָמַרְתָּ, אֶל־פַּרְעֹה: כֹּה אָמַר ה', בְּנִי בְכֹרִי יִשְׂרָאֵל.

(כג) וָאֹמַר אֵלֶיךָ, שַׁלַּח אֶת־בְּנִי וְיַעַבְדֵנִי, וַתְּמָאֵן, לְשַׁלְּחוֹ – הִנֵּה אָנֹכִי הֹרֵג, אֶת־בִּנְךָ בְּכֹרֶךָ.

שמות פרק ד, פסוקים כז-לא

(כז) וַיֹּאמֶר ה' אֶל־אַהֲרֹן, לֵךְ לִקְרַאת מֹשֶׁה הַמִּדְבָּרָה; וַיֵּלֶךְ, וַיִּפְגְּשֵׁהוּ בְּהַר הָאֱלֹהִים – וַיִּשַּׁק־לוֹ.

(כח) וַיַּגֶּד מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן, אֵת כָּל־דִּבְרֵי ה' אֲשֶׁר שְׁלָחוֹ, וְאֵת כָּל־הָאֹתֹת, אֲשֶׁר צִוָּהוּ.

(כט) וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה, וְאַהֲרֹן; וַיַּאַסְפוּ, אֶת־כָּל־זִקְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל.

(ל) וַיְדַבֵּר אַהֲרֹן – אֵת כָּל־הַדְּבָרִים, אֲשֶׁר־דִּבֶּר ה' אֶל־מֹשֶׁה; וַיַּעַשׂ הָאֹתֹת, לְעֵינֵי הָעָם.

(לא) וַיַּאֲמֶן, הָעָם; וַיִּשְׁמְעוּ כִּי־פָקַד ה' אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וְכִי רָאָה אֶת־עָנְיָם, וַיִּקְּדוּ, וַיִּשְׁתַּחֲווּ.

פסוקים כד-כו (המלון בדרך ומילת בן משה על ידי צפורה) מסוכמים למורה ואינם מודפסים כאן; הם קשים להבנה וכדאי להסתפק בהצגה קצרה. שם ה' מובא בכתיב ה'. הפסוקים המלאים בקישורים למטה.

⚖️ כתוב / מפרשים

בצד אחד מה שכתוב בפסוק, ובצד השני פירוש. הפירוש הוא דרך אחת להבין, לא חלק מהפסוק.

📜 **כתוב:** "וְהֵן לֹא־יַאֲמִינוּ לִי, וְלֹא יִשְׁמְעוּ בְּקֹלִי"

💭 **מפרשים:** רמב"ן, בשם המדרש: "אוֹתָהּ שָׁעָה דִּבֵּר מֹשֶׁה שֶׁלֹּא כַּהֹגֶן", כי ה' כבר אמר לו "ושמעו לקלך".

📜 **כתוב:** "וַיְהִי לְנָחָשׁ" ו"וְהִנֵּה יָדוֹ מְצֹרַעַת כַּשָּׁלֶג"

💭 **מפרשים:** רש"י: "רָמַז לוֹ שֶׁסִּפֵּר לָשׁוֹן הָרָע עַל יִשְׂרָאֵל"; וביד: "לְפִיכָךְ הִלְקָהוּ בְּצָרַעַת".

📜 **כתוב:** "גַּם מִתְמוֹל גַּם מִשִּׁלְשֹׁם"

💭 **מפרשים:** רש"י: "שֶׁכָּל ז' יָמִים הָיָה הַקָּבָ"ה מְפַתֶּה אֶת מֹשֶׁה בַּסְּנֶה".

📜 **כתוב:** "שְׁלַח־נָא, בְּיַד־תִּשְׁלָח"

💭 **מפרשים:** רש"י: "בְּיַד מִי שֶׁאַתָּה רָגִיל לִשְׁלֹחַ, וְהוּא אַהֲרֹן". ספורנו: ביד מי שיהיה "שָׁלִיחַ מוּכָן לַעֲשׂוֹת שְׁלִיחוּתֶךָ".

📜 **כתוב:** "וַיִּחַר־אַף ה' בְּמֹשֶׁה"

💭 **מפרשים:** רש"י מביא מחלוקת: "כָּל חֲרוֹן אַף שֶׁבַּתּוֹרָה עוֹשֶׂה רֹשֶׁם וְזֶה לֹא נֶאֱמַר בּוֹ רֹשֶׁם", ולדעה השנייה הכהונה עברה לאהרן.

📜 **כתוב:** "וְרָאֲךָ וְשָׂמַח בְּלִבּוֹ"

💭 **מפרשים:** רש"י: "לֹא כְּשֶׁאַתָּה סָבוּר, שֶׁיֵּהָא מַקְפִּיד עָלֶיךָ שֶׁאַתָּה עוֹלֶה לִגְדֻלָּה".

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: תנ"ך (או דף הפסוקים מהעמוד הזה), מצגת, דף עבודה, לוח

1. פתיחה: מנהיג בלי נאום, ושלושת התירוצים על הלוח (5 דקות)
2. קריאה מודרכת: האותות וההתנגדויות (פס' א-יז) (12 דקות)
3. חברותא: כתוב/מפרשים על "כבד פה", "שלח נא" ו"ושמח בלבו" (12 דקות)
4. קריאה: החזרה למצרים, אהרן ו"ויאמן העם" (פס' יח-לא) (7 דקות)
5. דיון: חולשה ושותפות במנהיגות (7 דקות)
6. כרטיס יציאה (2 דקות)

💬 שאלות לדיון

הבנה (מה כתוב?)

1. מהם שלושת האותות שה' נותן למשה?
2. מהן ההתנגדויות של משה בפרק, ומה ה' עונה על כל אחת?
3. איך מגיב העם בסוף הפרק?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. לפי רש"י, מה רמזו האותות של הנחש והצרעת? למה משה "נענש" על חשד בעם?
2. "שלח נא ביד תשלח": מה ההבדל בין פירוש רש"י לפירוש ספורנו?
3. מה מלמד "וראך ושמח בלבו" על אהרן, לפי רש"י?

הערכה (מה דעתי?)

1. האם הסירובים של משה מראים חולשה או אחריות? נמקו.
2. מה היתרונות והחסרונות של מנהיגות זוגית (מדבר ועושה)?
3. האם קשה לשמוח בהצלחה של אח או חבר שעולה לגדולה? מה אפשר ללמוד מאהרן?

🏁 סיכום השיעור

בפרק ד ה' מתמודד עם כל אחת מההתנגדויות של משה: אותות כנגד חשש שלא יאמינו, "מי שם פה לאדם" כנגד הקושי בדיבור, ולבסוף אהרן כשותף. החולשה של משה לא נמחקת, אלא משתלבת במבנה של מנהיגות משותפת. הפרק נגמר באמונת העם; בפרק הבא, מול פרעה, המצב יתהפך.

🎟️ כרטיס יציאה (2 דקות)

כתבו משפט אחד: מה למדתם מהשותפות בין משה לאהרן על עבודה בצוות?

🧭 התאמה לפי זרם

השיעור מתאים לשני הזרמים. ההבדל בדגשים:

ממלכתי

- קריאה ספרותית של רצף ההתנגדויות (ג-ד) ושל הסלמת התגובה ("ויחר אף").
- מנהיגות ושותפות: משה ואהרן כמודל של חלוקת תפקידים, ודיון ערכי בקנאה ובפרגון.
- "כבד פה": מוגבלות וחולשה כחלק מהדמות, ולא כמכשול לתפקיד.
- פס' כד-כו: להציג בקצרה כקטע עמום, בלי להכריע בפירוש.

ממלכתי-דתי (חמ"ד)

- רש"י על הנחש והצרעת: חומרת לשון הרע והחשד בכשרים.
- "ויחר אף" לפי רש"י: מחלוקת ר' יהושע בן קרחה ור' יוסי, והכהונה שעברה לאהרן.
- "וראך ושמח בלבו": מידת אהרן, וזכותו לחושן המשפט (רש"י).
- "מי שם פה לאדם": ביטחון בה' כמקור הכוח, וגם "בני בכרי ישראל" כביטוי לחיבה.

💡 הערות למורה

פסוקים כד-כו ("המלון") סתומים גם בפרשנות; מספיק לומר שבדרך מתרחשת סכנה, וצפורה מלה את בנה ובכך הסכנה חולפת. אם תלמידים שואלים, אפשר לציין שהפרשנים חלוקים ולהשאיר להעשרה. ההדגשה בשיעור: הסירובים, התשובות והשותפות. למתקשים: דף עם תמיכה.

📝 בדף העבודה

שלושת האותות, טבלת ההתנגדויות והתשובות, "שלח נא ביד תשלח" לפי שני פרשנים, אהרן ו"ושמח בלבו", שאלה בסגנון בגרות ומחוון. יש גם גרסה עם תמיכה.

מקורות

- שמות ד (מכון ממרא)
- רמב"ן על שמות ד, א (ספריא)
- רש"י על שמות ד, ג (ספריא)
- רש"י על שמות ד, ו (ספריא)
- רש"י על שמות ד, י (ספריא)
- רש"י על שמות ד, יג (ספריא)
- ספורנו על שמות ד, יג (ספריא)
- רש"י על שמות ד, יד (ספריא)

מחוון: אותות, סירוב וחזרה למצרים: "שלח נא ביד תשלח"

1. "והן לא יאמינו לי" (א): שלושה אותות (מטה-נחש, צרעת, מים-דם). "לא איש דברים" (י): "מי שם פה לאדם", "ואנכי אהיה עם פיך". "שלח נא" (יג): חרון אף, ואהרן יהיה לו לפה.
2. רש"י: הנחש רמז שסיפר לשון הרע על ישראל ("תפש אמנותו של נחש"), והצרעת עונש על לשון הרע באמרו "לא יאמינו לי", כמו מרים. לימוד: חשד בכשרים ודיבור שלילי על הציבור חמורים, גם אצל מנהיג.
3. רש"י: שלח את מי שאתה רגיל לשלוח, אהרן (ובדבר אחר: מישהו אחר, כי משה לא יכניסם לארץ). ספורנו: שלח שליח מוכן ומתאים, ולא אדם שתצטרך לדבר דרכו. רש"י מדגיש את הענווה כלפי אהרן, וספורנו את חוסר ההתאמה האישית.
4. רש"י: משה חשש שאהרן, הגדול ממנו, יקפיד שאחיו הצעיר עולה לגדולה. ה' מעיד שאהרן ישמח בלבו: אהרן כמי שמפרגן בלב שלם, ולכן זכה לחושן.
5. משה חשש שלא יאמינו לו, ובסוף הפרק "ויאמן העם וישמעו כי פקד ה'". החשש לא התממש; ההבטחה התקיימה בזכות האותות ושיתוף אהרן.
6. א. "מי אנכי", "מה שמו", "לא יאמינו לי", "לא איש דברים", "שלח נא". תשובות לדוגמה: "כי אהיה עמך"; שלושה אותות; "מי שם פה לאדם"; אהרן. ב. ר' יהושע בן קרחה: כל חרון אף בתורה עושה רושם, וכאן לא נאמר רושם ולא בא עונש. ר' יוסי: יש רושם: אהרן, שהיה עתיד להיות לוי, נעשה כהן, ומשה נשאר לוי. ג. אהרן הדובר, משה מקבל את הדבר מה' ומוסר לאהרן, ועושה את האותות. דעה מנומקת: יתרון בהשלמת כוחות, חסרון באפשרות לחילוקי דעות.

פרשנות מסומנת כפרשנות (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא, ספורנו, רשב"ם ואור החיים מתוך ספריא). נוסח הפסוקים ממכון ממרא; שם ה' מובא בכתיב ה'. ממלכתי: סיפורי השעבוד, לידת משה ושליחותו (שמות א-ו) נלמדים בחטיבה העליונה בלימודי התנ"ך (קריאה צמודה, ניתוח ספרותי ודיון ערכי); יש לבדוק מול תכנית הבגרות העדכנית ובחירת בית הספר. חמ"ד: לימוד חומש עם פרשנים (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא, ספורנו ומדרש); הפרשנות מסומנת כפרשנות. יש לבדוק מול התכנון השנתי של בית הספר.